

**Qul Ətəyinin “Leyli və Məcnun” poemasında
hikmətli ifadələr**

Məsumə Rzayeva

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

E-mail: mesume92@hotmail.com

<https://doi.org/10.59849/ngalmanac.2026.5.131>

Annotasiya. Ədəbiyyatın başlıca qaynaqlarından olan xalq yaradıcılığı daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Firidun bəy Köçərli, Azad Nəbiyev, Aleksey Çernyayevski və Rəşid Əfəndiyev kimi görkəmli alimlər Azərbaycan folklorunun mühüm tərkib hissəsi olan atalar sözləri və məsəllər haqqında elmi araşdırmalar apararaq onların mənşəyi, funksional xüsusiyyətləri, bədii-estetik dəyəri və yazılı ədəbiyyatla qarşılıqlı əlaqələri barədə dəyərli elmi nəticələr əldə etmişlər. Qul Ətəyi XV əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi yaradıcılığında Şərq ədəbiyyatında geniş yayılmış bu üsluba geniş yer verərək məsnəvisində istifadə etdiyi atalar sözləri və zərb məsəllərlə yalnız xalqın hikmətini və həyat təcrübəsini əks etdirməklə qalmamış, həm də əsərin mətnini daha canlı, emosional və nəsihətamiz etmişdir. Atalar sözlərini və məsələləri, müdrik və əxlaqi dərslər olaraq təqdim edən şair poemada tez-tez rast gəlinən hikmətli ifadələri və xalq arasında tanınan məsələləri ilə oxucunun əsəri daha dərinlən anlamasına kömək etmişdir.

Açar sözlər: Qul Ətəyi, poema, atalar sözləri, məsəllər, folklor

The wise expressions in Gul Atayi's “Leyli and Majnun”

Masuma Rzayeva

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS

E-mail: mesume92@hotmail.com

Abstract. Folk creativity, as one of the primary sources of literature, has always attracted scholarly attention. Prominent researchers such as Firidun bey Kocharli, Azad Nabiyev, Aleksey Chernyaevsky, and Rashid Afandiyev conducted valuable studies on proverbs and sayings, which are an essential part of Azerbaijani folklore, examining their origins, functions, artistic value, and connection to written literature. As a distinguished figure of 15th-century Azerbaijani literature, Gul Atayi incorporated numerous proverbial expressions in his “Leyli and Majnun” poem. These expressions not only reflect the wisdom and life experience of the people but also enrich the text with emotional depth and moral instruction. His frequent use of wise and well-known folk sayings deepens the reader's understanding of the work.

Keywords: Gul Atayi, poem, proverbs, parables, folklore

Giriş / Introduction

Ədəbiyyatın başlıca qaynaqlarından olan xalq yaradıcılığı daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu qarşılıqlı təsir özünü klassik şairlərin yaradıcılığında da göstərmiş, xüsusilə atalar sözləri və zərb məsəllərin istifadəsi ədəbi əsərlərin ifadə gücünü artırmış, bədii təsirini də gücləndirmişdir. Azərbaycan atalar sözləri və məsəllərini ilk dəfə nəşr etdirən alim Məmməd vəli Qəmərlı hikmətli sözlərin, məsəllərin bəşəriyyətin yaradıcılıq irsi olduğu üçün onlarda aşılana hokmlərin də bütün cəmiyyətə aid olduğunu kitabında qeyd etmişdir [11, s.16].

Firidun bəy Köçərli, Azad Nəbiyev, Aleksey Çernyayevski və Rəşid Əfəndiyev kimi görkəmli alimlər Azərbaycan folklorunun mühüm tərkib hissəsi olan atalar sözləri və məsəllər haqqında elmi araşdırmalar apararaq onların mənşəyi, funksional xüsusiyyətləri, bədii-estetik dəyəri və yazılı ədəbiyyatla qarşılıqlı əlaqələri barədə dəyərli elmi nəticələr əldə etmişlər.

Atalar sözləri və zərb məsəllər əsərdə bir neçə istiqamətdə istifadə olunur. Birinci növbədə, bu ifadələr poetik mətndə hikmət və həyat fəlsəfəsini ifadə edən vasitə kimi çıxış edir. Onlar oxucuya dərin mənəli fikirləri sadə və yığcam şəkildə çatdırır, mətni daha təsirli və anlaşıqlı edir. Digər tərəfdən, atalar sözləri və zərb məsəllər obrazların daxili dünyasını və psixoloji vəziyyətini təsvir etmək üçün istifadə olunur. Poetik mətnin ritmini və ahəngini artırana, əsərin üslubi zənginliyini təmin edən bu ifadələr vasitəsilə əsər qəhrəmanları öz hiss və düşüncələrini ifadə edirlər. Klassik şairlərin əsərlərində yer alan müdrik fikirlər zamanla xalq arasında aforizm və atalar sözü kimi formalaşaraq geniş istifadə olunmuş, bu da milli düşüncənin və mənəvi dəyərlərin davamlılığını təmin etmişdir.

Əsas hissə / Main part

Qul Ətayı XV əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi yaradıcılığında Şərq ədəbiyyatında geniş yayılmış bu üsluba geniş yer verərək məsnəvisində istifadə etdiyi atalar sözləri və zərb məsəllərlə yalnız xalqın hikmətini və həyat təcrübəsini əks etdirməklə qalmamış, həm də əsərin mətnini daha canlı, emosional və nəsihətamiz etmişdir. Ətayı bu ifadələr vasitəsilə məhəbbət, sədaqət, ayrılıq, tale və həyat fəlsəfəsinə dair dərin mənaları təqdim edərək, klassik irsin xalq yaradıcılığı ilə sıx bağlı olduğunu bir daha nümayiş etdirmişdir.

Ətayinin xalq ədəbiyyatına münasibəti onun çoxcəhətli poetik üslubunda və əsərində aydın şəkildə görünür. O, xalq yaradıcılığından yalnız bədii vasitə kimi deyil, həm də hikmət və həyat təcrübəsinin daşıyıcısı kimi faydalanmışdır.

Ətəyinin əsərlərində xalq ədəbiyyatına əsaslanması, poetik mətnlərinin daha canlı, ifadəli və oxucu üçün anlaşılıqlı olmasına imkan yaratmışdır. O, xalq dilindən gələn ifadələri öz yaradıcılığında məharətlə işlətməmiş, bu yolla əsərlərinə doğmalığa ruhunu və təbii axıcılığı qatmışdır.

Şairin

*İş odur ki, təqdir içrə yar ola,
Ta ki, hər bəndə ona tədbir idə* [12, v.8]

beytində insanın alın yazısının (təqdirin) öncədən müəyyən olunduğu və insanların ona uyğun tədbir görməsinin vacibliyi vurğulanır. Bu fikir “Təqdir ilə yazılan tədbir ilə pozulmaz” [17, s.385] məsəli ilə səsləşir və eyni ideyanı əks etdirir.

Bənzər şəkildə,

*Arif oldur bilə bənzindən özi,
Hacət olmaya diyə kimsə sözi* [12, v.34]

beyti hikmət sahibi olan insanların işarələrdən belə mənanı anladığını ifadə edir. Bu isə “Arifə bircə işarə də bəsdir” [5, s.264] məsəli ilə üst-üstə düşür və biliyin, dərin idrakın sözlərdən daha təsirli olduğunu göstərir. Şair belə hikmətli sözləri müəllifləri kimi təqdim edir

*İnsafi taətdən artuh didilər,
Pişqadəm pirlər muni söylədilər* [12, v.43]

beyti insafın dindarlıqdan üstün tutulduğunu vurğulayır. Bu fikir xalq arasında geniş yayılmış “İnsaf dinin yarısıdır” [18], “İnsafi olmayanın imanı da olmaz” [10, s.364] kimi aforizmlərlə eyni məna daşıyır. Şair

*Ərəb eydir uşturi göndər şura
Qız ki, ərə getdi, san getdi gura
Ərtəkilər dir ər evi gur durur
Loğman eydir ki, qərıblıq kur durur* [12, v.44]

beytlərində qızın ailəsindən ayrılıb ər evinə getməsinə sanki əvvəlki həyatının sonu kimi göstərir. Bu düşüncə “ər evi – gor evi” [19], “qərıb adam kor kimidir” [14, s.40] atalar sözləri ilə eynilik təşkil edir. Şair insanın doğma yurdundan uzaq düşməsinə və yad bir mühitdə tək qalmasının çətinliklərini vurğulayır. Qərıblıq insanın özünü yad, tək, köməksiz və hətta ölü kimi hiss etməsi ilə əlaqədardır. “Qərıblıq kor durur” ifadəsi də məhz bu hissi təsvir edir, qərıb bir mühitdə insan özünü kor kimi hiss edir, çünki hər şey ona yad və anlaşılmaz gəlir.

*Sərraf eydir qədrini hər cövhərin
Arif eylər qiymətin hər gövhərin* [12, v.61]

beyti dəyərin yalnız onu anlayan və tanıyan şəxs tərəfindən müəyyən edilə biləcəyini ifadə edir. Sərraf qiymətli daşları və metalları tanıyan mütəxəssis olduğu kimi, arif də sözün və hikmətin dərinliyini dərk edən müdrik insandır. Bu fikir “Qızılın qiymətini məhək, sözün qiymətini söz sərrafı bilər” [6, s.44] məsəli ilə səsləşir və dəyərin müəyyən edilməsi üçün bilik və təcrübənin vacibliyini qeyd edərək hikmət və elm sahiblərinin cəmiyyətdəki rolunu ön plana çıxarır.

Ətəyinin

*Qəm kişinin qəddini iki bükər
Qəm kişinin gözlərin nürün tökər* [12, v.54]

misraları qəmin insan üzərində fiziki və mənəvi izlər buraxdığını göstərir. Bu fikir xalq arasında işlədilən “Dəmir nəmdən, insan qəmdən çürüyər” [3, s.26], “qəmli ürək ölməsə də, dirilməz” [16, s.38] kimi ifadələrlə səsləşir. Burada qəm, yalnız bir hiss deyil, həm də insanın fiziki gücünü, sağlamlığını və həyat sevincini əlindən alan güc kimi təsvir olunur.

*Son sərəncam oftəhal eylər bu qəm
Çünki cana qəm gətürür dəm bə dəm* [12, v.54]

beytində qəmin insanın həyatına təcridcən sirayət etdiyini və onu getdikcə daha çox təqətdən saldığını bildirərək qəmin insanı daxildən cürütdüyünü və zamanla onun ruhunu zəiflədərək ümitsiz etdiyini ifadə edir.

*Adəmin bəxtin siyah eylər bu qəm
Kimsənin ömrün kutah eylər bu qəm* [12, v.54]

misralarında isə qəmin bəxtsizlik və qara tale ilə nəticələndiyini bildirir. Xalq arasında “qəm insanı əridər”, “qəm dağı yerindən qopardar” [10, s.194] kimi ifadələr bu fikrin davamı kimi səslənir. Ətəyinin buradakı məqsədi qəmin yalnız mənəvi bir hiss deyil, eyni zamanda insanın həyatına və sağlamlığına zərər yetirən, onun ömrünü qısaldan bir qüvvə olduğunu oxucuya çatdırmaqdır.

*Bir kişi kim öz vücudin bilməyə
Lacərəm ayruği məlum qılmaya* [12, v.51]

beyti insanın özünü tanımadan və dərk etmədən başqalarını və ya xarici dünyanı anlama bilməyəcəyini vurğulayır. Beytdə “öz vücudunu bilməmək” mənəvi anlamda dərk etməmək kimi təqdim edilir. Yəni insan öz mahiyyətini, düşüncələrini mənimsəmədən xarici ünsürlərə tam hakim ola bilməz. Bu fikir xalq arasında geniş yayılmış “Özünü tanıyan bütün dünyanı tanıyar” [20] deyimini ilə uyğunluq təşkil edir.

*Bir zaman hər kim qərib könlin alır
Bil yəqin kim cənnətə peşin varur*

*Həqq diyüpdür bir sınıx könül xamı
Məkkə tapar anı soran adəmi
Kim sorarsa dərdməndlər könlini
Pursiş eylər xatirin Allah onı
Lütf idər həqq bər dele-sahib niyaz
Qəmli dellərdə ol eylər özi raz [12, v.51]*

Şair burada qəribin könlünü xoş etməyin böyük savab olduğunu qeyd edir və bu anlayış “Qəribə bir salam min tüməndən yaxşıdır” [10, s.195] məsəli ilə səsləşir. Burada insanlara mərhəmət göstərməyin, xüsusən də qəriblərə qayğı göstərməyin mənəvi dəyəri ön plana çıxarılır. Dərdli insanların halını soruşmağın, onlara təsəlli verməyin Allahın rızasına səbəb olduğunu bildirən şair beytin davamında göstərir ki, kədərli, sınıq könlü sevindirmək sanki Məkkəni ziyarət etməyə bərabərdir. Bu fikir “Kəbə yıxmaq bir evdir, könül yıxmaq min evdir” [7, s.74] ifadəsi ilə uyğunluq təşkil edir. Yəni insanın qəlbini qırmamaq, əksinə, onu şad etmək ən böyük ibadət və savab işlərdən biridir.

*Dirilər ümidi allahdur ey can
Ölülər ümidi diri, ey cəvan [12, v.67]*

beyti dirilik və ölüm arasındakı bağlılığı ifadə edir. Bir tərəfdən, yaşayan insanların ümidi yalnız Tanrıyadır, çünki həyatın hər anı Ona bağlıdır. Digər tərəfdən, ölənlər dirilərdən xeyir-dua gözləyir, onların ruhuna edilən dualar, verilən ehsanlar, oxunan Quran ayələri onlar üçün ümid mənbəyidir. Yuxarıdakı misralarla oxşarlıq təşkil edən “When a man dies, his acts come to an end, but three, recurring charity, or knowledge (by which people) benefit, or a pious son, who prays for him (for the deceased)” [1, s.992] (İnsan öldükdən sonra onun əməlləri sonlanır, yalnız üç şey qalır: sədəqeyi-cariyə, faydalı elm və saleh övladın duası) hədisdir. Bu hədis dirilərin ölülərə olan borcunu və onların ruhuna edilən xeyir işlərin əhəmiyyətindən bəhs edir.

*Ta ki xeyratdən atalar, analar
Analar nevmid olmaya olar
Çün xeyratini mədamət ol qıla
Oğlan anun çün olur yolun bila
Xeyr u xeyratın xələf oğlan asi
Yetmiş ata anaya eylər asi [12, v.66-67]*

İslam və Şərq dünyasında geniş yayılmış övlad-valideyn münasibətləri ilə bağlı dəyərləri özündə ehtiva edən bu beytlər valideynlərin övladlarına bəslədikləri ümidi və onların xeyir-dualarını nəzərə çatdırır. Şair burada övladın valideynə qarşı borcunu, onların dualarını qazanmağın vacibliyini və nankor övladın ata-anasına üsyankar olmasının mənfi nəticələrini ifadə edir. Belə ki,

xalq arasında geniş yayılmış “atanın duası, ananın ahı” [7, s.19] məsəli də bu fikri təsdiqləyir. “Oğul bəd övlad olsa, öldürər dərd atanı” [17, s.332] məsəli atasına qarşı vəfasız olan bir övladın onun qayğılarını nəzərə almadığını, “Oğlum oğul olsun, kol dibi evim” [17, s.330] ifadəsi valideynlərin övladlarından gözləntilərini və onların dürüst, sədaqətli, vəfalı olmasını istədiklərini göstərir.

*Uşbu söz ayət hədisdir söylənür
Hökmullahdur ki, xeyrat eylənür
Dür tökübdür həzrəti pak Mustafa
Ölünün ansun kim istərsə səfa
Həm kim anun olduğu həm anılır
Hər kimün kirdarını Allah bilir
Hər kim əksə əkdugin biçər özi
Kim su virsə virdugin içər özi
Aza az gəlür çoxə çox hər kişi
Həm ona idərlər itdugi işi
Kim gəlüm düşərsə özi ötrudur
Yaxşı yaman cümləsi beylə olur [12, v.67-68]*

beytləri “yaxşı işə vasitəçi olana (onun savabından), pis işə vasitəçilik olana (onun günahından) bir pay düşür. Əlbəttə, Allah hər şeyə qadirdir (Hər şeyin əvəzini verəndir)” (Nisa, 85) [13, s.64], “Kim dünyada zərrə qədər yaxşı iş görmüşdürsə, onu (onun xeyrini) görəcəkdir (mükafatını alacaqdır). Kim də zərrə qədər pis iş görmüşdürsə, onu (onun zərərini) görəcəkdir (cəzasını çəkəcəkdir)” (Zilzal, 7-8) [13, s.474] ayə və hədisləri ilə oxşarlıq təşkil edir.

*Təqdir Allahdır bəndə neyləsün
Miskin adəm qismətə nə söyləsün [12, v.70]*

beyti İslamın əsas prinsiplərindən biri olan təqdir və qismət anlayışlarını ifadə edir. İslam inancına görə, “İlahi qədər, təqdir dedikdə, Allahın bir şeyi qabaqcadan bütün detalları ilə bilməsi və təqdir etməsi başa düşülür. Qədər, yaxud da ilahi təqdir Allahın hər şeyi bilən, elmi ilə əhatə edən atributu, sifəti ilə əlaqəlidir. Bu da Yaradanın kainatda baş verən hər şeyə bələd olması ilə şərtləşir” [21]. Beytdə insanın acizliyi və hər şeyin Allahın təqdirinə bağlı olduğu vurğulanır. Bu fikir “Tanrıdan gəlməsə, bəndədən nə gələr?” [7, s.114] və “Allah verməyəndə bəndə neyləsin?” [22] kimi Azərbaycan atalar sözləri ilə üst-üstə düşür. Hər iki ifadə insanın öz güc və imkanlarının məhdud olduğunu, hər şeyin Allahın iradəsinə bağlı olduğunu bildirir. Bu düşüncə Quranda və Məhəmməd Peyğəmbərin hədislərində də öz əksini tapır: “De: Allahın bizim üçün (Lövhi-Məhfuzda) yazdığından başqa, bizə heç bir şey üz verməz. O, bizim ixtiyar sahibimizdir. Buna görə də möminlər yalnız Allaha təvəkkül

etsinlər!” (Tövbə, 51) [13, s.135]. “Göylərin və yerin hökmü Allaha məxsusdur. Rəbbin istədiyini yaradır və (istədiyini də peyğəmbər) seçər. Onların (bəndələrin istədiklərini etməyə) heç bir ixtiyarı yoxdur. Allah pakdır, müqəddəsdir və (müşriklərin) Ona şəriklər qoşduqlarından (bütlərdən) ucadır!” (Qəsəs, 68) [13, s.298]. “Bilmiş ol ki tüm insanlar sana bir konuda fayda vermək için bir araya gelseler ancak Allah’ın yazdığı kadarıyla sana faydalı olabilirler. Eğer tüm insanlar sana zarar vermek konusunda birleşip bir araya gelseler ancak Allah’ın sana yazdığı kadarıyla zarar verebilirler. Kader kalemleri kalkmış ve yazılan sahifeler kurumuştur” (Tirmizi, Qiyamət, 59) [15, s.396]. Bu baxımdan, beyt həm dini mənbələr, həm də xalq müdrikliyi ilə sıx bağlıdır.

*Yanılan yanılmayan bir tanrıdur
Yoxsa yanlış adəm oğluna xudur.* [12, v.84]

Səhv etməyin insana məxsus olduğu, səhv etməyən və unutmayanın isə yalnız Allah olduğu vurğulanan bu fikir, həm dini mənbələrdə, həm də müxtəlif mədəniyyətlərin hikmətli sözlərində geniş yayılmışdır. Məhəmməd Peyğəmbərin məşhur hədislərindən biri olan “Hər Adəm övladı səhv edər, lakin səhv edənlərin ən xeyirlisi tövbə edənlərdir” (İbn Macə, Zöhd 30) [8, s.2586] anlayışı bu fikri təsdiqləyir.

*Beylədir söz yanlış olmaz yaddan
Didilər yanlış dönər Bağdaddan* [12, v.84]

beyti “Yanlış hesab Bağdaddan qayıdar” ifadəsi ilə üst-üstə düşür. Bağdad İslam dünyasında elm və mədəniyyətin əsas mərkəzlərindən biri olmuşdur. Xüsusilə Abbasi xəlifələri Harun ər-Rəşid və oğlu Məmunun dövrlərində şəhər, elmi və mədəni inkişafın zirvəsinə çatmışdır. Ümumiyyətlə, “Hikmətlər evi”ndə o dövr üçün misli görünməmiş layihələr həyata keçirilmişdir. Belə ki, İslam alimləri antik dövrə aid yunan, fars, hind, Çin və digər dillərdəki riyaziyyat, tibb, fəlsəfə, astronomiyaya dair xeyli əsər ərəb dilinə tərcümə etmişlər. Qeyd edək ki, sonrakı əsrlərdə həmin kitablar Avropada geniş şəkildə istifadə olunmuş və Avropa intibahına yol açmışdır [9, s.46]. İslam dünyasının ilk kitabxanası hesab olunan “Hikmətlər evi” digər adı ilə “Beytül-Hikmə” bütün bəşəri elmləri özündə cəmləşdirmişdi. Bu səbəbdən, bu cür ifadələrin Bağdadla əlaqələndirilməsi təsadüfi deyil.

*Büdrəyən at ayağın kəsmədilər
Əhli-kamil üzr məqbul didilər* [12, v.85]

beyti “Büdrəyən atın boynun vurmazlar” [14, s.20] ifadəsini təmsil edir, yəni çətin vəziyyətdə olan birini daha da ağırlaşdırmaq doğru olmaz. İkinci misradakı “əhli-kamil” (kamillik mərhələsinə çatmış şəxslər) hər bir insanın

səhv edə biləcəyini, lakin üzr istəməyin və səhvini düzəltməyin əhəmiyyətini vurğulayırlar.

*Kim görüpdür xurcun üstə badamı
Kim görüpdür doğa itdən adəmi [12, v.91]*

misraları ilə şair dəyərsiz və yararsız şeylərdən yüksək keyfiyyət gözləməyin mənasızlığını ifadə edir. Burada “xurcun” sözü əşyalarını qoymaq üçün adətən yük və ya minik heyvanlarının belindən asılan, palaz kimi toxunan, ya da cod parçadan tikilən ikigözlü torba [2, s.487] mənasında işlənir və gündəlik sadə ehtiyaclar üçün istifadə edilən bir əşyadır. Badam isə qiymətli və dəyərli bir nemət kimi metaforik anlam daşıyır. Yəni adi bir yük torbasında badam kimi qiymətli bir şeyin olması qeyri-mümkündür. Bu fikir “Çinardan tir olmaz, söyüddən pir, əzgildən badam, nadandan adam” [4, s.34] məsəli ilə səsləşir.

Ətəyi səbir barədə hikmətli sözlərlə əsərini zənginləşdirmiş, onun insan həyatında oynadığı mühüm rolu vurğulamışdır. O, səbir etməyin insanı kamilləşdirən, ona müdriklik qazandıran bir xüsusiyyət olduğunu əsərlərində açıq şəkildə ifadə etmişdir. Səbrin Allahın sevdidi xüsusiyyətlərdən biri olduğunu qeyd edən şair oxucularını səbirli olmağa, çətinliklər qarşısında ruhdan düşməməyə çağırmışdır. Məsnəvisində tez-tez Qorqud Atadan, ululardan misallar gətirən şair səbr etmək haqqında onlara istinad edərək xalq arasında geniş yayılan “Səbir acıdır, meyvəsi şirindir”, “Səbrin axırı xeyir olar”, “Səbir edən salamat olar” [10, s.564] kimi məsəllərlə də səsləşən aşığıdakı beytləri qələmə almışdır.

*Xoş dimiş Qorqud təhəmmül xoş durur
Pey şəkər tək qəhri yudmaq nuş durur
Xoş dimişlər səbr xubdur kimsəyə
Ta ki bir İsa nəfəs bir söz deyə [12, v.94]*

İnsanları Allah üçün sevməyə çağıran və bu sevginin xüsusi bir yerə malik olduğunu bildirən Peyğəmbərimiz, həqiqətən də, İslamda iki nəfərin bir-birini Allahın xatirinə sevməsinin çox dəyərli bir əməl olduğunu və Tanrının bu sevgi qarşılığında onlara böyük mükafatlar vəd etdiyini “Benim büyüklüğüm için birbirini sevenlere nurdan minberler vardır. Peygamberler ve şehidler onlara imreneceklerdir” (Mənim əzəmətim xatirinə bir-birini sevənlər üçün nurdan minbərler vardır; peyğəmbərlər və şəhidlər onlara həsəd edərlər) [15, s.769] hədisi ilə insanlara çatdırmışdır. Dini motivlərə, hədislərə əsərində xüsusi yer verən şair

*Söyləyibdir Mustafayı-pakdin
Nur afaq rəhmətə li-laləmin*

فَرَقَهُ بَيْنَ حَبِيبٍ وَ مَنْ حَبِيبٍ

*Uğraya bu dərdə olmaya təbib
Bir-birindən yəni ayru sevgini
Təfrəqə edibən ayırsa ani
Haqq anı cənnətdə eylə ayırur
Mustafadan bu hədis beylə durur [12, v.118]*

beytləri ilə bu cür sevginin həm dünyada, həm də axirətdə xüsusi bir yerə sahib olduğunu təsdiq edir.

Nəticə / Conclusion

Ətayı poema boyunca yalnız məhəbbət və sevgi ilə bağlı deyil, eyni zamanda səbir, əxlaq, həqiqət axtarışı kimi insanın mənəvi inkişafını ifadə edən müdrik fikirləri də öz əsərində ön plana çıxarmışdır. Atalar sözlərini və məsələləri, müdrik və əxlaqi dərsələr olaraq təqdim edən şair poemada tez-tez rast gəlinən hikmətli ifadələri və xalq arasında tanınan məsələləri ilə oxucunun əsəri daha dərinlən anlamasına kömək etmişdir. Bu isə Ətayinin yalnız bir şair deyil, eyni zamanda dərin hikmət sahibi müdrik bir insan kimi də zəmanəsində tanındığını göstərir.

Ədəbiyyat / References

1. Abd-al-Hamid Siddiqui. Sahih Muslim. 2009, 1800 səh.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, II cild. Bakı: “Şərq-Qərb”, 2006, 791 səh.
3. Azərbaycan folkloru antologiyası (İrəvan folkloru), X cild. Bakı: “Səda”, 2004, 471 səh.
4. Azərbaycan folkloru antologiyası (Şəki folkloru), VI kitab, II cild. Bakı: “Səda”, 2002, 366 səh.
5. Bəydili (Məmmədov) Cəlal. Atalar sözü. Bakı: “Öndər nəşriyyat”, 2004, 264 səh.
6. Cəfərli Yeqzar. Əli Fəhmi dünyası. Bakı: “Adiloğlu”, 2011, 196 səh.
7. Əsədov Aslan. Atalar sözü və məsəllər. Bakı: “Təhsil” NPM, 2008, 134 səh.
8. Hatipoğlu Haydar. Sünen-i ibn Mace terceme ve şerhi, Cilt 10. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012, 2642 səh.
9. Hümmətov Vüqar. Orta əsrlər islam mədəniyyəti: müsəlman intibahının qızıl çağı və “Beytül-Hikmə”. Bakı: Dövlət və Din, №03 (77), 2023.
10. Qasımzadə Hamid. Atalar sözü. Bakı: “Yazıçı”, 1985, 690 səh.
11. Qəmərlı Məmmədveli. Atalar sözü (transliterasiya və sözlüyün müəllifi Rza Xəlilov). Bakı: “Səda”, 2003, 55 səh.

12. Qul Ətəyi. “Leyli və Məcnun”. AMEA-nın müxbir üzvü Nüşabə Araslının şəxsi kolleksiyasındakı əlyazmanın foto surəti.
13. Qurani Kərimin Azərbaycan dilinə mənaça tərcüməsi. Bakı: “Şərq-Qərb”, 2012, 568 səh.
14. Marağayi Abbasqulu. Əmsali – Türkanə (Türk atalar sözləri). Köçürən və tənzim edən Böyük Rəsul oğlu (Rəsul-vənd). Bakı: “Qartal”, 1996, 50+48 səh.
15. Parlıyan Abdullah. Sünen-i Tirmizi. Konya, 2004, 773 səh.
16. SMOMPK: Azərbaycan folkloru materialları, III cild. Bakı: “Elm və təhsil”, 2020, 320 səh.
17. Yaqubqızı Mətanət. Atalar sözləri. Bakı: “Nurlan”, 2013, 476 səh.
18. <https://www.oxuyan.az/atalar-sozleri>
19. <https://www.zerdab.com/?p=9801>
20. https://az.wikiquote.org/wiki/İtalyan_atalar_sözl%C9%99ri?
21. <https://apa.az/apa-tv/xeber/yasil-orta/-21921>
22. <http://elmlerdunyasi.blogspot.com/2016/04/a-hrifi-il-baslayan-atalar-sozleri.html>

Мудрые изречения в поэме Кул Атайи «Лейли и Меджнун»

Масума Рзаева

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА

E-mail: mesume92@hotmail.com

Аннотация. Народное творчество как один из главных источников литературы всегда привлекало внимание исследователей. Видные учёные, такие как Фиридун-бек Кочарли, Азад Набиев, Алексей Черняевский и Рашид Эфендиев, провели значительные исследования азербайджанских пословиц и поговорок, анализируя их происхождение, функции, художественную ценность и связь с письменной литературой. Кул Атайи, выдающийся представитель азербайджанской литературы XV века широко использовал пословицы и афористические выражения в поэме «Лейли и Меджнун». Эти элементы не только отражают народную мудрость и жизненный опыт, но и придают тексту эмоциональную насыщенность и поучительный характер. Частое обращение поэта к мудрым народным изречениям способствует более глубокому восприятию поэмы читателем.

Ключевые слова: Кул Атайи, поэма, пословицы, притчи, фольклор